

Kde a proč

(O psaní velkých písmen v češtině I)

h/Hana p/Prokšová a a/Adam k/Kříž
w/Workshop ž/Žd'árek

informačně

- P406/11/2017
 - 2011–2013
 - řešitelka PhDr. Ivana Svobodová
-

proč?

- podněty z řad tazatelů jazykové poradny
 - nedostatečný popis v jazykových příručkách, v PCP pouze výběr
 - *Velké počáteční písmeno slova může mít trojí různou funkci: vyjadřuje, že toto slovo, popř. skupina slov je **vlastním jménem**, nebo že označený jev hodnotí pisatel jako **významný, hodný úcty**, nebo konečně, že tímto slovem **začíná větný celek**. První dvě funkce nejsou na sobě zcela nezávislé, vlastní jména se obvykle dávají jen takovým jevům, které jsou pro společenství uživatelů důležité a jež jsou jím přijímány kladně. (PCP)*
-

proč?

- ❑ co vše může být *vlastním jménem* a co vše může *být významné?*

 - ❑ značný pohyb vnímání jevů na škále jedinečnost – obecnost
 - ❑ Zákon o mzdě, Vyúčtování, Kapitola, Smlouva
 - ❑ Zákazník, Generální ředitel, Hejtman, Eurobakalář
 - ❑ Město, Městys, Obec
 - ❑ Advent, Březen, Pondělí, Vánoční večírek
 - ❑ Občanský průkaz, Infolinka, Lentilky
-

jak?

- vytvoření databáze dotazů na VP kladených jazykové poradně e-mailově i telefonicky
 - rozčlenění na oblasti podle pojmenovávané skutečnosti (dle PČP + další kategorie)
 - prohledávání e-mailů zaslaných jazykové poradně, zaznamenávání předmětů telefonických dotazů jazykové poradně
-

jak?

- jména živých bytostí; hvězdářská jména; zeměpisná jména; stavby a jejich části; názvy států a správních celků; názvy orgánů; vědecko-výzkumné, vzdělávací a zdravotnické instituce; společenské, církevní, kulturní a tělovýchovné organizace; výrobní a obchodní organizace; organizační složky; **zástupné názvy**; dokumenty, umělecká a odborná díla, noviny, časopisy atp.; významné události a období; vyznamenání, medaile, ceny, ocenění; výrobky, vyšlechtěné odrůdy rostlin, zvířecí rasy; chráněné krajinné oblasti, přírodní rezervace, přírodní památky, národní památky, jedinečné přírodní jevy; studijní, učební obory, jazyky; vysokoškolské tituly, hodnosti; Vy/Váš; VP po interpunkci; další
-

15. Výrobky, vyšlechtěné odrůdy rostlin, zvířecí rasy

typ	datum, čas	tazatel	dotaz	poznámka
e8	7. 1. 9:29	Freisler Dan	výr velký, kočka domácí	
e8	9. 1. 14:33	Berníková Ivana	vanilkové rohlíčky	
e8	10. 1. 9:27	Tůmová Veronika	plemenný skot charolais	
e8	11. 1. 15:00	Stinglová Markéta	alexandr čínský	papoušek
e8	11. 1. 15:16; 14. 1. 7:10	Sodomka Tomáš	t/Taurus	lokomotiva
e8	14. 1. 9:16	ÚJČ Charvát	t/Taurus	v odpovědích
e8	16. 1. 15:51	Hynešová Markéta	m/Merlot	víno
e8	21. 1. 8:57	Jarošek Radim	program Word X word	
e8	24. 1. 14:17	Fišerová Eva	aloe vera	
e8	24. 1. 14:17	Fišerová Eva	zelený čaj	
e8	24. 1. 14:17	Fišerová Eva	jitrocel indický	
e8	24. 1. 15:23	Hořeňovský Petr	B/bluetooth	
e8	24. 1. 14:17	Fišerová Eva	ptačinec prostřední	
e8	28. 1. 9:46	Ducháčová	Brouk	zdůraznění značky
e8	30. 1. 9:52	Hylmarová Eva	formule 1	
e8	31. 1. 14:09	Hudečková Mirka	rover, range rover	
e8	19. 2. 16:32	Oliva Karel	Ž/žatecký chmel	
e8	19. 2. 16:32	Oliva Karel	T/třeboňský kapr	
e8	19. 2. 16:32	Oliva Karel	H/hořické trubičky	

15. Výrobky, vyšlechtěné odrůdy rostlin, zvířecí rasy

- zvířata, plemena
 - dinosauri
 - latinské názvy zvířat
 - rostliny, odrůdy
 - latinské názvy rostlin
 - víno
 - jídlo, pití
 - počítačové aplikace, programy, sítě, technika
 - dopravní prostředky
 - chemické látky, prvky
 - oleje
 - hry a hračky
 - zbraně
 - hudební instrumenty
 - kuřivo
 - produkty, značky
 - materiály
 - měny, platidla
 - jednotliviny
-

jak?

- zjišťování úzu (ČNK, internet)
 - tvorba dotazníku
 - znalostní část (pojmenovací typy, které činí pisatelům nejčastěji obtíže): chápání/znalost kodifikace v psaní VP
 - názorová část: změny v kodifikaci (ano – ne?; jaké?)
-

co na závěr?

- navození diskuse
 - proměny v současné psané češtině
 - pozice uživatelů ve vztahu ke kodifikaci
 - možnost či potřeba uživatelů češtiny zápisem vyjadřovat své mimojazykové postoje – míra sémantiky nesené grafickou podobou jazyka
 - obecnost – jedinečnost
-

Kanál v Unii

(O psaní velkých písmen v češtině II)

- cíle p/Příspěvku:
 - představit publiku pojem zástupný název
 - zhodnotit definice pojmu v literatuře
 - navrhnout ucelenější definici pojmu

o co se jedná?

- Hlavsa, Zdeněk: Co přinášejí nová Pravidla českého pravopisu
 - *Jestliže se ovšem jméno v textu, kde bylo již v plné podobě uvedeno, opakuje, je možné užít i tzv. zástupné, tj. zkrácené podoby, s velkým písmenem: Podle tohoto rozhodnutí Městského úřadu byl pozemek určen ...*
 - Ústav (← Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i.); Unie (← Evropská unie); Muzeum (← Národní muzeum); Pravidla (← Pravidla českého pravopisu); Parlament (← Parlament České republiky)
-

rozkolísanost pojmu v literatuře

- **NŘ 83, 2000, s. 56 – Z dopisů jazykové poradně:**
 - *Přesný název musí obsahovat např. smlouva; tam se při vymezení smluvních stran zpravidla zavede zástupné pojmenování (dále jen „nabyvatel“ ap.) a to se pak v textu bez potíží skloňuje.*

 - **Internetová jazyková příručka**
(<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=195>; přístup dne 24. 11. 2011):
 - *Ve smlouvách a dohodách, např. o koupi, pronájmu, se namísto vlastních jmen (osobních nebo organizací/institucí) uvedených v úvodu smlouvy dále v textu užívají výrazy obecné, např. Jana Nováková (prodávající) a Petra Nová (kupující) uzavírají... Ty rozhodně nelze považovat za zástupné názvy, a proto je třeba psát je s malým písmenem.*
-

zástupnost

- v širším smyslu: zástupnou fci mohou plnit rozličné výrazy (zájmena, zkratky, slova z apelativních sousloví /trouba ← mikrovlnná trouba/ apod.)
 - v užším smyslu: zástupné názvy jako specifické výrazy (jejich pojetí má vliv na grafickou podobu výrazu /malé X velké počáteční písmeno/)
-

vymezení

- vlastní jména X vlastní názvy
 - zástupný název: výraz, který je součástí původní, celé podoby vlastního názvu/jména; v podstatě apelativum ve funkci vlastního názvu/jména; označení třídy objektů, do které jev označený vlastním názvem spadá
 - zástupné názvy nejsou oficiálními podobami názvů jevů, ale patří do spisovné vrstvy jazyka
 - velké písmeno: posílení reference (kontext nepříliš zřetelný, ale na druhou stranu poskytující dostatečné informace pro to, aby byla reference komunikanty správně určena)
 - komplikace: pisatelé nesprávně identifikují povahu sousloví, z něhož tvoří zástupné pojmenování (v širším slova smyslu)
-

úzce související otázky

- jedinnost x mnohost
 - jazyková ekonomie
 - pragmatika (kontext, společná zkušenostní báze mluvčích)
 - stylové vymezení textu

 - psanost X mluvenost
-

užití

- **administrativní styl** – celá podoba vlastního názvu by měla v textu předcházet názvu zástupnému; musí být funkční (rozlišení, bližší určení), často (nesprávně?) obecné podst. jm. řadící jev k třídě entit (o/Obec, s/Smlouva)
 - **široký kontext** – plošně sdílená zkušenostní báze, nemusí předcházet plný název, funguje i v mluveném projevu (Státy, Parlament, Unie, Rozhlas, Aliance)
 - **široké spektrum textů** – nejsou plně sdílené, mohou se vztahovat i k jiné skutečnosti, kontext je potřebný (ř/Říše, e/Epopej, k/Kanál)
 - **skupiny mluvčích s toutéž zkušenostní bází** – odstupňováno dle velikosti skupiny (Fakulta, Ústav, Pravidla)
-

formálně – fundující názvy

- ❑ tvoření z různých vlastních názvů dle typů pojmenovávaných objektů
 - ❑ zeměpisné názvy (Záliv)
 - ❑ názvy institucí (Úřad)
 - ❑ názvy organizací (Unie)
 - ❑ názvy staveb (Orloj)
 - ❑ názvy děl (Epopěj)
 - ❑ tvoření z víceslovných názvů:
 - ❑ z dvouslovných názvů: Komise ← Evropská komise
 - ❑ z trojslovných názvů: Státy ← Spojené státy americké
 - ❑ z víceslovných názvů: Ústav ← Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
 - ❑ tvoření z názvů, které se skládají ze dvou složek
 - ❑ Expedice ← Expedice 2012 (a) podst. jm., b) číselné vyjádření)
 - ❑ Městský úřad ← Městský úřad Prahy 11 (a) jedno- či víceslovné apelativum, b) bližší určení /místní/)
-

formálně – fundující názvy

- tvoření ze sousloví, které není považováno za vlastní název či není součástí vlastního názvu:
 - k/Kanál, ř/Říše, o/Obec, p/Protektorát – jen některé výrazy lze považovat za zástupné názvy
-

formálně – podoba zástupných názvů

- ❑ zástupný název je obvykle součástí původního, celého názvu (ale jsou výjimky)
 - ❑ zástupný název je většinou jednoslovný a slovnědruhově je substantivem (případně doplněným přívlastkem – adjektivem, genitivem jiného substantiva)
-

shrnutí (bere v potaz definice pojmu v literatuře zachycené a snaží se přihlídnout k úzu)

- **co ano:** název je součástí původní podoby vlastního názvu; výraz v komunikaci stojí často u vlastního názvu/jména, jehož referent spadá do třídy entit, kterou právě označuje výraz obecný (tj. zástupný)
 - **co ne:** název určený přivlastňovacím či ukazovacím zájmenem; název není součástí vlastního názvu a v komunikaci se s ním pojí zřídka a jen ve speciálních kontextech (např. obec)
-

možná definice

- *jedno- či dvouslovné označení nějaké skutečnosti, nejčastěji ve formě obecného podstatného jména, které z důvodů jazykové ekonomie nahrazuje její oficiální název: 1) předchází-li mu plný název skutečnosti a název zástupný jej následně plně nahrazuje (např. pro bližší rozlišení dvou skutečností), 2) je-li obecně přijímané jistou skupinou mluvčích na základě sdílené zkušenostní báze*
-